

МУЗЕЈСКО ОДЕЉЕЊЕ ПРИ ГРАДСКОЈ ДРЖАВНОЈ АРХИВИ – ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ПОВЕЗАНОСТИ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА ЈАГОДИНА И ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ЈАГОДИНА

471

Апстракт: Рад се бави историјатом међусобне повезаности две институције културе из Јагодине које раде на заштити културног наслеђа насталом у овом делу Средњег Поморавља. Ради се о Историјском архиву и Завичајном музеју. Обе установе се налазе у Јагодини која је у периоду 1946–1992. носила име Светозарево. Приказани су различити облици сарадње и повезаности две установе културе.

Кључне речи: Светозарево, Јагодина, Архивско средиште, Музејски центар, Градска државна архива, Музејско одељење, Завичајни музеј, Историјски архив, повезаност, сарадњ

Након Другог светског рата нове власти су радиле на унапређењу културе и оснивању установа заштите архива и музеја и образовању кадрова за ове установе. Циљеви су били идеолошки обрачун са класним и ратним непријатељем, јачање комунистичке идеологије и неговање традиција народноослободилачке борбе. У новом друштвеном уређењу музеји су требали да буду „моћни инструменти васпитача најширих народних маса“. Нова културна политика довела је до формирања нових музеја.² У Јагодини су просветни радници имали значајну улогу у активностима на заштити културних добара и покретању музејске делатности. Архивско средиште у Светозареву формирано је 15. априла 1948. године. Саветодавни одбор, формиран 18. марта 1949. године, чинили су културно-просветни радници који су схватили значај „старе архиве“ и документа као важног историјског извора. Одбор су чинили Јаков Ђуричић, председник суда у пензији, судија Драг. Пиндић, професори Душан

¹ музејски саветник, историчар, dusko.grbovic@gmail.com

² Историјски архив Јагодина (ИАЈ), фонд Историјски архив Јагодина, к. 1, бр. 1 12. III 1948; Живко Секулић, *Музеји и музеологија у Југославији 1918-1998, Југословенска држава 1918-1998*. (ур. др Петар Качавенда), Институт за савремену историју, Београд, 1999, 605 и напомена 55; Dr Mladenko Kumović, *Muzeološko obrazovanje u Finskoj, Češkoj Republici i Srbiji i Crnoj Gori*, Novi Sad, 2004, 85-87, 99-100; Vladimir Krivošev, *Muzeji-menađment-turizam – Ka savremenom muzeju, od terije do prakse*, Valjevo, 2012, 230 и напомена 27 и цитати; Исти, *Настанак и развој музејске мреже у Србији*, Гласник Историјског архива Ваљево 46, Ваљево, 2013, 215.

Вукићевић, Љубинка Михајловић и Драгољуб Деспотовић, а заменик је био Драган Стојковић, такође професор. Актом Министарства просвете од 25. марта 1949. године, који је примило Повереништво за просвету и културу Градског народног одбора Светозарево, тражено је да где год је могуће архивска средишта буду уз музеје. У њима би, након прикупљања и сређивања грађе у архивским средиштима, у једној витрини били изложени најкарактеристичнији примерци којима би се приказала прошлост одређеног краја.³

На основу проучене грађе може се закључити да је организовање музејске делатности на подручју Шумадије, Поморавља и Рашке области почело одлуком од 1. јуна 1949. којом је формиран Обласни музеј у Крагујевцу, а чије је организовање почело у јануару 1950. године.⁴

Одељење за културу и уметност Повереништва за просвету и културу Народног одбора Области крагујевачке имало је значајну улогу у покретању музејске делатности на простору овог дела Поморавља.⁵ Повереник за просвету и културу Градског народног одбора (ГНО) Светозарево, Драгиша Петровић, известио је 29. августа 1949. године Обласно Повереништво за просвету и културу да је за курс за архивске руководиоце одређен судија Љубиша Вујић, а за слушаоца курса за руководиоце музеја професорка гимназије Љубислава Југовић, која је предавала историју и српскохрватски језик.⁶

Повереништво за просвету и културу Области крагујевачке у циљу стварања могућности за формирање Обласног музеја донело је одлуку да се на поменутој територији формирају центри чији би задатак био да прикупљају, истражују и чувају предмете који имају музејске, односно историјске вредности. Актом од 25. августа 1949. године градским и среским народним одборима наложено је формирање музејских центара, одбора и пододбора, као и одређивање повереника за сва места на својој територији. Активности око стварања музејских центара требало је завршити до 15. септембра поменуте године. На територији који је покривао Музејски центар у Светозареву то није урађено. Актом од 5. новембра као нови датум за формирање музејских центара тамо где нису формиран одређен је 15. новембар 1949. године.⁷

³ ИАЈ, фонд Историјски архив Јагодина, к. 1, бр. 5 и цитат, бр. 6 (18544); *Историјски архив Јагодина 1951–2016*, Јагодина, 2016, 7.

⁴ Историјски архив „Шумадије“ Крагујевац (ИАШК), Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1950, кутија XXXIX, бр. 63, бр. 1446, бр. 459; https://sr.wikipedia.org/sr/Народни_музеј_Крагујевац (приступљено 14. 6. 2016)

⁵ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија VII, Обласни народни одбор – Повереништво за просвету и културу, Одељење за културу и уметност, л. 1-2.

⁶ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 218, година: 1951, кутија XCI, број 3083; ИАЈ, фонд Историјски архив Јагодина, к. 1, бр. 3, к. 2, бр. 81; Љубислава Југовић је од 1948. године почела са радом у Гимназији у којој је предавала поменуте предмете. *Од Јагодинске реалнице до гимназије у Светозареву 1869–1969*, Светозарево, 1969, 141.

⁷ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 277, л. 1-2; бр. 1783; број 2200.

Душица Грујић долази на место референта за културу и уметност при Повереништву за просвету Среског народног одбора (СНО) Беличког среза 1. октобра 1949. године. Њеним постављењем долази до промена у активностима у вези са заштитом културних добара и формирањем музејског пододбора. Срески орган је преименован у Повереништво за просвету и културу. Предузете су мере на заштити споменика културе и прикупљани подаци о музејским објектима на територији коју је покривао срез. У посебној књизи су евидентирани сви предмети и споменици. Месним народним одборима издато је наређење да са своје стране предузму активности у вези са заштитом споменика културе на њиховом подручју (да се са старих гробаља не разносе плоче, да се старе зидине бивших насеља и градова чувају, да се типичне старе куће и воденице не руше и др.). Обласни Народни одбор извештен је о великом налазишту фосила у селу Лозовику. Референт је ради обиласка „Јерининог града“ лично посетио и село Војску.⁸

473

Музејски пододбор при СНО среза формиран је у периоду 20-25. октобра 1949. године. Бројао је седам чланова: срески лекар др Станислав Раковац, референт за уметност и културу СНО Душица Грујић, школски инструктор СНО Десимир Миливојевић, референт за народно просвећивање Љубомир Арсић, службеник планског одељења СНО Воја Катић, референт за ваншколске установе СНО Арсеније Радичевић и службеник планског одељења СНО Влада Мемедовић. Територија среза подељена је на петнаест рејона при којима су одређени главни повереници који ће своје поверенике имати у сваком селу. Учители су били изабрани повереници. Сваки од њих добио је брошуру о руковању са музејским објектима, а поједини су добили и примерке часописа „Музеји“. У плану изабраног пододбора била је конференција са свим повереницима када би се одредили делегати који ће представљати срез у Музејском центру Светозарево.⁹

Одбор музејског центра за градове Светозарево и Параћин и срезове Белички, Деспотовачки, Ресавски, Раванички и Параћински формиран је 14. новембра 1949. године. Конститутивни састанак одржан је у Светозареву. Састанку је присуствовало пет лица из Светозарева и два из Параћина (нису присуствовали представници Ресавског и Раваничког среза, као ни представник Учитељске школе у Светозареву). Душан Вукићевић изабран је за председника, а Милан Милић за секретара Одбора, обојица из Светозарева. Душица Грујић, референт за културу и уметност СНО Беличког среза, на овом састанку је представљала поменути срез. Представници Беличког и Параћинског среза обавестили су присутне о својим активностима (формирање пододбора, рејонизирање срезова, избор повереника). На састанку је одлучено да се од ГНО траже просторије за центар и музеј, да се почну прикупљати предмети музејске вредности и да се шаљу у Светозарево, где је најпре требало основати музеј. Љубислава Југовић, професорка гимназије у Светозареву,

⁸ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 23 л. 5, бр. 1783 л. 1; Душица Додић, *Присећање – Јошаница исувише дуго чека*, Нови пут 214, Јагодина, 1989, 11.

⁹ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 23 л. 5, бр. 16796, л. 1-2 (веза акт бр. 1783), кутија VII, Музејски центар Светозарево, л. 1-6, 3; Опширније о рејонима и повереницима видети: Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 40-41.

изабрана је за стручног руководиоца чији је задатак био да се брине о уређењу музеја. Договорено је да се састају најмање једанпут месечно у Светозареву. Одбор је тражио да се ради лакшег пословања прибави стручна литература.¹⁰

Градски одбор Савеза бораца НОР-а допринео је унапређењу музејске делатности у Светозареву. Веома значајну улогу у томе имали су чланови организације професор историје Душан Вукићевић и службеник Димитрије Абадић. Оснивачка скупштина Савеза бораца за град Светозарево одржана је 28. децембра 1947. године. На седници организације одржаној 22. марта 1949. године формирана је Секција за прикупљање материјала из народноослободилачке борбе где је један од чланова био и Душан Вукићевић. У извештају Главном одбору Савеза бораца НОР од 12. септембра 1950. године наведено је да је Секција за прикупљање историјског материјала „... до сада прикупила, увеличала и изложила 10 слика партизанских руководилаца из Поморавског партизанског одреда погинулих у Н. О. Б. Затим више предмета и око 50 књига и брошура, као историског материјала“. За јулске празнике 1951. године било је предвиђено да се отвори изложба коју је приредио Савез бораца. Одељење музеја НОБ отворено је 7. јула 1952. године. До априла 1955. о музејском одељењу бригу је водио Градски одбор Савеза бораца НОР. На седници поменутог одбора Савеза бораца која је одржана 5. априла 1955. године одлучено је да старање о музеју преузме Срески одбор Савеза бораца. Одељење музеја НОБ је током 1954 и 1955. године учествовало у манифестацији „Недеља музеја“ (3-10. октобар 1954; 15-22. мај 1955). Музеј је почетком фебруара 1955. године добио позив (у документу је адресовано на „Градски музеј НОБ - Светозарево“) да присуствује састанку Музејско-конзерваторских радника Србије. На основу овога се може закључити да је Одељење музеја НОБ било члан овог струковног удружења. Музеј се налазио у једној већој просторији на првом спрату зграде где је био смештен Градски одбор ССРН (данашња зграда Библиотеке). Током прве две године био је стално отворен и посетило га је 20.000 људи. У време манифестације „Недеља музеја“ 1954. и 1955. године Одељење музеја НОБ посетило је 5.000, односно 4.500 људи. Срески одбор Савеза бораца НОР-а води бригу о музеју до 1962. када је дошло до укидања среза Светозарево. Једна од последица тог догађаја је био и престанак рада Среског одбора Савеза бораца НОР-а. По свему судећи тада је престао да постоји и Музеј НОБ-а. Увидом у проучену архивску грађу и књиге долази се до закључка да је део збирки и књига овог музеја доцније пребачен у фонд Завичајног музеја. Само именовање музеја „Одељењем музеја НОБ“, односно „Музејско одељење НОБ“, може упућивати на такав закључак с обзиром да су Одељења НОБ постојала при завичајним или комплексним музејима. Димитрије Мита Абадић дуго година је руководио радом Музеја НОБ-а. Он је био активан и у Градском и у Среском одбору СУБНОР-а.¹¹

¹⁰ ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 20.099, л. 1-2 (веза акт бр. 277), кутија VII, Музејски центри – Област Крагујевачке, л. 1-3; Музејски центар Светозарево, л. 1-6, 1; Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодина...*, 42.

¹¹ Завичајни музеј Јагодина (ЗМЈ), збирка архивалија, фонд VI, кутија 9 – SUBNOR, dokumenta 1944–1978, бр. сл. 17. V 1948, бр. 149 12./IX 1950; књига записника Савеза бо-

На иницијативу Љубише Вујића, управника Градске државне архиве, у нацрт буџета Архива за 1953. годину ушао је предлог да се оснује градски музеј који би био у саставу Архива. Била је предвиђена ставка и за материјалне трошкове (међу којима и сума за „откуп музејских ствари“), као и за лична примања једног запосленог, а послове око музеја обављао би помоћни службеник Архива. Надлежност Градског музеја обухватала је територију која се поклапала са територијом над којом је био надлежан и Градски државни архив. То је било у складу са постојећим наређењем „по којем је основан одбор са другом Душаном Вукићевићем проф. као председником“. Није утврђено о каквом наређењу и одбору се ради (можда је реч о Одбору Музејског центра у Светозареву који је формиран 14. новембра 1949. године). Оснивање музеја при Архиву било је прелазно решење ка музеју као самосталној буџетској установи. Музеј у саставу Архива био је посебно одељење који је имало одвојене књиге и инвентаре, као и посебан буџет да би се музеј лакше одвојио кад се створе услови за његово осамостаљење. На основу одређених чињеница може се извести закључак да се музеј налазио у Улици Бошка Ђуричића 10. Ову зграду Архив је добио непосредно пре тога (радило се о бившој кући трговца Јована Вучковића у којој је касније било седиште Трговачке коморе). У Народном музеју у Крагујевцу 11. јануара 1953. године одржано је саветовање музеалаца уже Србије и Космета. Једна од тачки дневног реда овог скупа била је и „Чување и смештај збирки у Свилајнцу, Горњем Милановцу, Светозареву, Аранђеловцу и питање отварања музеја у Крушевцу и Н. Пазару“. Музеј при Архиву почео је са прикупљањем музејске грађе 3. марта 1953. године. У периоду 1953-1954. године Душица Грујић радила је и на пословима око набавке библиотеке и „музејских ствари“ и била задужена „целокупним инвентаром музејским и библиотеке“. У њеном одсуству замењивао ју је Станисав Марковић, такође службеник Архива. У поменутом временском раздобљу набављена је разноврсна грађа (предмети Ивана Николајевића Сисајева, руског војног аташеа у Београду 1910. године, метални новац из разних периода, одликовања, часопис „Полицијски гласник“ из 1909. године) и књиге („Финансије и установе обновљене Србије до 1842. године“, „Стара Јагодина“, „Споменици Јагодине“, Темнићски зборник број III и др.). Чланови комисија за откуп били су професор историје Душан Вукићевић, службеник НОГО

раца Народноослободилачког рата, Светозарево 1949–1956 – 17. III 1949, 22. марта 1949, 27. VI 1951, 20. VI 1952, 7. III 1954, 5. април 1955; фонд XXIII, к. 40, ф. 1 р. 1 и цитат, р. 2 и цитати, ф. 2 р. 3, к. 42, бр. 1 - Књига утисака са музејске изложбе у Светозареву одржане у времену од 15. до 22. маја 1955; Исто бр. 47 - *Још један музеј Народноослободилачке борбе*, Црвена Звезда (19. V 1953), 4 (исечак из новина); ИАЈ, фонд Градска државна архива, бр. 13-16 и цитат; Након Другог светског рата била је развијена тенденција стварања музеја или одељења НОБ. Душан Пленча, *Проблеми музеја НОБ и заштите споменика НОБ на терену*, Музеји 8, Zagreb 1953, 45, 47; Душан Вукићевић, *Недеља музеја – Светозарево још без музејске зграде*, Нови пут 42, Светозарево, 1958, 5; *Водич Историјски архив „Средње Поморавље“*, Светозарево, 1984, 412; Саво Ветнић је написао да је Срески одбор СУБНОР-а 1950. године приредио изложбу посвећену изгинулим борцима Беличке чете и ЖФТ уз залагање секретара Димитрија Мите Абадића и која је неколико година била у сали ССРН (данас здање Библиотеке). Саво Ветнић, *Дан јагодинског музеја - У помен пионирима музеалства*, Нови пут 1912, Јагодина, 2004, 9.

Димитрије Абадић, службеница Архива Душица Грујић, археолог Емил Чершков, професор историје Миодраг Јовановић и професор српскохрватског језика Витомир Андрић. Откупљена грађа увођена је у инвентарну књигу „музејских ствари“.¹²

За активност музеја при Архиву у 1953. години значајна су била два догађаја. Први је био прослава педесетогодишњице Српске социјалемократске партије када је формиран и Одбор за прославу у који су ушли Љубиша Вујић и Душан Вукићевић. Поред пригодних академије и предавања било је планирано да 2. августа буде отворена изложба докумената. Не постоје писани трагови о томе да ли је било изложбе, а у листу „Нови пут“ регистровани су само пригодни текстови поводом јубилеја.¹³

Други догађај била је седница Народног одбора Градске општине (НОГО) у Светозареву, одржана 28. августа 1953. године. Једна од тачака дневног реда била је и оснивање Градског музеја. Радивоје Туцаковић, председник градског Савета за просвету и културу, и професор Душан Вукићевић говорили су о овом предлогу. Одбор је једногласно одлучио да се образује музеј, али је пре тога требало обезбедити зграду за установу, израдити акта, утврдити предрачун прихода и расхода и тек онда питање музеја изнети пред Народни одбор. Ово је била једина седница Народног одбора Градске општине на којој је одлучивано о формирању музеја у Светозареву. Поводом ове одлуке у листу „Нови пут“ публикован је текст под насловом „У

¹² ИАШК, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI, година: 1949, кутија III, бр. 20.099, л. 1-2 (веза акт бр. 277), кутија VII, Музејски центри – Област Крагујевачке, л. 1-3; Музејски центар Светозарево, л. 1-6, 1; ИАЈ фонд Градска државна архива, к. 1/3, број 33 и цитат; к. 1/4, број 39; к. 2, бр. 113, бр. 66(127), бр. 76 (113); бр. 81(151), бр. 87 (153), бр. 87 (153), бр. 95 (161), бр. 3; к. 3 бр. 43/51, бр. 53, бр. 110, л. 1-2, бр. 110/136, бр. 123/153, бр. 124/151, бр. 153 л. 1; О територији коју је покривао Музејски центар Светозарево видети страну 17 и напомену 38; Љубиша Вујић се пријавио за учешће на саветовању, али у новинском тексту о саветовању не спомиње се присуство представника Светозарева на скупу музеалаца у Крагујевцу. Д. Тадић, *Знатно проширење Шумадијског музеја*, Светлост, 2, Крагујевац, 1953, 5; *Историјски архив Јагодине 1951–2016*, Јагодина, 2016, 10, 12-13, 40, 90 и напомена 48.

¹³ ЗМЈ, збирка архивалија, Записник са I седнице Одбора за прославу педесетогодишњице оснивања Српске социјалемократске партије, одржане 12-V-1953 год. у сали Градског одбора Социјалистичког савеза у Светозареву, ЦКУ 3561/91; *Пола века српске социјалдемократије – Прва седница одбора за прославу*, Нови пут 3, Светозарево, 1953, 1; *Пола века српске социјалдемократије – Припрема се историја СДП старе Јагодине*, Нови пут 4, Светозарево, 23. мај 1953, 2; *Педесет година српске социјалдемократије – Видосав Ј. Трепчанин*, Ја сам пролетер, Нови пут 5, Светозарево, 1953, 2; Милутин Стефановић, *Пола века српске социјалдемократије*, Нови пут 14 Светозарево, 1. август 1953, 1; Бранислав Ресимић, *Лик Видосава Трепчанина*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3-4; *Из дела српских социјалдемократских писаца – Душан Поповић: Село и социјализам*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3; *Из књиге записника Српске социјалдемократске партије из 1913 године – Трећа конференција организованих радника одржана у „Кооперативи“ 28. марта 1913 године*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3; Видосав Ј. Трепчанин: *Револуцији*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3; *Из књиге записника социјалдемократске партије Јагодине из 1913 године, Четврта конференција – Припреме за организовање мајске демонстрације*, Нови пут 16, Светозарево, 1953, 1; О саставу Одбора видети: Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 52.

Светозареву се оснива завичајни музеј“. Одлука је била у складу са Законом о музејима Народне Републике Србије из 1951. године. Након доношења одлуке о формирању музеја у документима у вези са откупом музејске грађе, односно за буџет за 1954. годину, наводи се да су предмети набављени за „Завичајни музеј“, односно Градска државна архива поднела је предлог буџета за „Завичајни музеј“ за 1954. годину. На основу ових података може се извести закључак да је поменутом одлуком решено да се оснује музеј, утврђени су назив установе (Завичајни музеј) и његов тип (комплексни музеј).¹⁴

За формирање Завичајног музеја значајна је активност археолога Емила Чершкова. Душан Вукићевић је Чершкова сматрао најпогоднијом личношћу за управника будућег музеја, али он због посла 1954. године одлази из града на Белици.¹⁵

Година 1954. била је у знаку обележавања сто педесет година од Првог српског устанка. Поводом тог значајног јубилеја у Светозареву је пре 22. јануара формиран Одбор за обележавање ове годишњице. На челу овог Одбора налазио се Душан Вукићевић, а секретар је био Богомир Стаменковић, секретар Среског одбора ССРН. На седници Савета за просвету и културу НОГО Светозарево 22. јануара 1954. године Душан Вукићевић је говорио о потреби оснивања музеја, прикупљању грађе и обезбеђењу зграде. Рекао је да материјал у вези са Првим српским устанком имају жена бившег директора пиваре Бекеруса и директор музичке школе Густав Брили (*сабља димискија*). Реализацијом разноврсног програма обележен је овај значајан јубилеј (свечана академија, предавања, израда темата на тему Првог српског устанка, пригодне приредбе, откривен је споменик Стевану Синђелићу, прикупљан је материјал изложен на изложби која је делимично била посвећена и Првом српском устанку, а о догађајима и личностима из устанка објављени су текстови у листу „Нови пут“).¹⁶

477

¹⁴ ИАЈ фонд Градска државна архива, к. 3, број 106/133 (133), број 121/150 (150), (121/150) број 132; к. 4 број 32/49, број 57, број 104/120-120, број 111/128; ЗМЈ, збирка архивалија, фонд XIII, к. 3 Скупштина општине – Записници ГНО 1948–1956, Књига записника од 8. XII. 1952 до 29. XII. 1953, XI седница – 28. август 1953, 118, 125; *Закон о музејима*, Службени гласник НР Србије 4, 1951, 88-91; *У Светозареву се оснива завичајни музеј*, Нови пут 20, Светозарево, 1953, 5; С. Ветнић, *Дан јагодинског музеја...*, 9.

¹⁵ ЗМЈ, збирка архивалија, фонд XXIII, к. 45, ф. 1, р. 1, стр. 2; ИАЈ фонд Градска државна архива, к. 3, бр. 153 л. 1; Емил Чершков је радио и био директор у Музеју Косова и Метохије у периоду 1954–1968. године. Од септембра 1968. до смрти 13. маја 1969. године радио је у Народном музеју у Нишу. Биографију Емила Чершкова аутор монографије добио је од његовог сина Тонија Чершкова; Саво Ветнић, *Дан јагодинског музеја (2) – У помен пионирима музеалства*, Нови пут 1913, Јагодина, 2004, 14; Саво Ветнић је аутору монографије усмено рекао да је био члан археолошке групе коју је формирао Емил Чершков.

¹⁶ Архив Србије (АС), фонд Г-193-Савет за просвету и културу НРС 1951–1956 (деловодни протоколи), број 2138 10. III 1954; У Одбору прославе били су и Миодраг Јовановић, професор историје, Софија Велимировић, професор историје, Драган Глигоријевић, професор књижевности, Пера Стојковић, професор, Борис Ковач, глумац, Драгослав Вељковић, судија, Витомир Андрић, професор, Војин Величковић, наставник цртања, Ђока Кртинић, начелник Војног одсека, Милан Јанковић, новинар, Милош Живановић,

У периоду 3-10. октобра 1954. године одржана је на територији тадашње Југославије музејска манифестације под називом „Недеља музеја“. У Светозареву је пре 28. августа 1954. године основан Одбор за „Недељу музеја“. Душан Вукићевић је био председник Одбора, а у активности су укључени (вероватно су били чланови Одбора) управник Градске државне архиве Љубиша Вујић, професори Миодраг Јовановић, Витомир Андрић и Војкан Величковић, наставник цртања М. Станковић, М. Аранђеловић, Здравковић, Исаковић и просветни инспектор Љубица Јоксимовић. На Градску државну архиву пао је велики део активности. Архив је учествовао у реализацији изложбе и преко њега су ишла сва плаћања трошкова манифестације. Обезбеђено је 10.000 динара из буџета Градске општине. Ради популарисања манифестације, пре њеног почетка, у листу „Нови пут“ објављени су тематски текстови Витомира Андрића, инжењера Јована Драшкоција из Свилајнца и Душана Вукићевића. Изложба је била постављена у сали Градског одбора ССРН (данас зграда Библиотеке). Дobar део изложених предмета прикупио је Музеј при Архиву. Део поставке изложбе носио је назив „Изложба материјала са археолошких локалитета среза Беличког“. Поред археолошке грађе били су изложени природњачки предмети, нумизматичка грађа, предмети који се односе на Први и Други српски устанак, одликовања, фотографије старе Јагодине, албуми Балканског и Првог светског рата, плакати, грађа из НОР-а и књиге. Изложбу, која је имала одјек у локалној штампи и стручној музејској литератури, посетило је око 9.000 људи.¹⁷

На седници Народног одбора Градске општине, одржаној 30. септембра 1954. Године, одлучено је да управник Градске државне архиве и Музеја који је у оснивању буде Душан Вукићевић. Решење о постављењу донето 19. октобра поништено је 28. октобра 1954. године. На рад у Градску државну архиву у раздобљу између 9. и 26. октобра ступила је Милева Лазаревић, апсолвент археологије. Од Душице Грујић примила је све послове које је она пре ње обављала а уједно је примила на руковање све предмете музеја и библиотеке. Било је у плану да Милева Лазаревић по оснивању музеја као установе пређе на рад у Завичајни музеј. Била је члан комисија за откуп грађе и присуствовала је састанку Музејско-конзерваторских радника одржаном у Народном музеју у Београду 9-10. фебруара 1955. године, а ради праћења дискусије

секретар ГК СКС и Антић, секретар Народне омладине Учитељске школе. ИАЈ, фонд Градска државна архива, к. 4, број 165-19 л. 1-2; *Сто педесет година од Првог српског устанка - Одбор за прославу предвидео обиман програм*, Нови пут 5, Светозарево, 1954, 3; Душан Вукићевић је у листу „Нови пут“ написао неколико текстова о Првом српском устанку. Видети: Душко Грбовић, *Из културне историје Јагодине: Душан Вукићевић (1897-1969)*, Корени I, Јагодина, 2003, 141.

¹⁷ ИАЈ, Градска државна архива, к. 4, број 119 (9694) л. 7, број 119 л. 3, број 142-159 (159); ЗМЈ, збирка архивалија, одсек друштвене историје, фонд XXIII, к. 44, 7; В. Андрић, *Поводом оснивања и отварања музеја у Светозареву*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5; инж. Јован Драшкоци, *Заштита споменика културе и природе*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5; Д. Вукићевић, *Откопан казан за печење ракије из Првог српског устанка*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5; *Поводом „Недеље музеја“ – Успела изложба музејских предмета у Светозареву*, Нови пут, 41, Светозарево, 1954, 5; Vera Nenadović, *Izveštaj o „Nedelji muzeja“ u NR Srbiji*, Muzeji 9, Zagreb, 1954, 230.

о нацрту закона о заштити споменика културе и исказивања интереса за проблеме завичајних музеја који су у формирању. Из рукописа насталог почетком 1955. године сазнајемо да се Душан Вукићевић залагао да центар Завичајног обласног музеја буде у Светозареву. Предлагао је да се нађе простор за његовог руководиоца. Након проналажења простора Народни одбор Градске Општине (НОГО) упутио би акт о оснивању Музејској канцеларији, а потом би се формирала мрежа повереника. Задатак канцеларија био би да откупљује „музејске ствари“. Будући музеј би био комплексног типа и чинили би га следећи одсеци: архивистички, археолошки, историјски и етнографски. Природњачки одсек и модерна галерија касније би се прикључили музеју који би био припојен већ постојећем Музеју НОБ-а. Ово су биле смернице којим се ишло у правцу формирања самосталне музејске установе. Према дефинитивно усвојеном буџету за 1955. годину утврђено је да Завичајни музеј од 1. маја почне да функционише као самостална установа. Дана 21. априла 1955. године одржана је седница НОГО на којој је донета једногласна одлука да се Душан Вукићевић постави за управника Завичајног музеја. Дана 14. маја 1955. године сачињен је акт у коме пише да је Народни одбор Градске општине, а на предлог Савета за просвету и културу, на седници одржаној 30. септембра 1954. године донео Решење „да се у Светозареву оснује Завичајни музеј за град Светозарево и срез Белички као установа на буџету Народног одбора градске општине“.¹⁸

Први радници Музеја били су Душан Вукићевић и Милева Лазаревић. Почетак функционисања Завичајног музеја као самосталне буџетске установе био је важан корак у историји Музеја као установе, али не и последњи. Музеј је наставио да делује у саставу Архива с обзиром да није имао свој простор. Своја посебна одељења у оквиру Градске државне архиве Завичајни музеј добио је 22. септембра 1955. године, чиме је питање простора привремено решено. Његовим добијањем омогућена је примопредаја музејских ствари које је путем поклона и откупа прикупио музеј у саставу Архива. Примопредаја је извршена истог дана. Предмети су примљени са Књигом поклона и откупа музејских предмета од редног броја 1 до 400. Обухваћен је период од 3. марта 1953. до 29. маја 1955. године. Душан Вукићевић и Милева Лазаревић примили су предмете у име Завичајног музеја, а Љубиша Вујић и Станисав Марковић су предали музејску грађу у име Градске државне архиве. Савет Завичајног музеја именован је 8. новембра 1955, а његов састав чинили су Душан Вукићевић (управник), др Станимир Раковац, пензионери

¹⁸ ЗМЈ, збирка архивалија, фонд XIII, к. 3, Записници ГНО 1948–1956, Књига записника са седница Народног одбора Гр. општине од XXVI седнице до XLV од 14. јануара 1954. год. до 27. децембра 1954. год., 147, Књига записника са седница Народног одбора Гр. општине од XLVI седнице од 28. децембра 1954. до 24. августа 1955, 103, 108; Фонд XXIII, к. 11 бр. 4 (фотокартони) и цитат, к. 40, ф. 3, р. 2/1-2, р. 3, р. 5 р. 6, р. 7/1-2, к. 44, 7; ИАЈ, фонд Историјски архив Јагодина, к. 4, број 44/57 (57), број 140/158 (158); број 144/175 (15298), број 144/175 (15298), 130/150 (178), број 148-177 (183); к. 5, број 16, 16/1; фонд Градска државна архива, к. 4, бр. 17 л. 2; бр. 22/34; бр. 34; бр. 32/49; бр. 57; бр. 128; бр. 136; О активностима музеја при Архиву, сарадницима, сакупљачима старина и значају прикупљања старина писано је у јулу 1954. године и у листу „Нови пут“: Д. Г., *Постоји велико интересовање за отварање завичајног музеја у Светозареву*, Нови пут 28, Светозарево, 1954, 5; С. Ветњић, *Дан јагодинског музеја...*, 9.

Љубиша Вујић, Драгиша Марковић и Милосав Живановић, професор Миодраг Јовановић и наставник Војкан Величковић. Председник Савета био је Миодраг Јовановић.¹⁹

Може се рећи да је Завичајни музеј конституисан као институција заштите примопредајом музејске грађе и формирањем Савета установе. Остало је још да се регулише питање зграде што ће у наредном периоду бити једна од главних активности. Чином примопредаје и формирањем Савета заокружен је процес стварања музеја комплексног типа у Светозареву. Процес стварања Завичајног музеја текао је у етапама од 14. новембра 1949. године. Као датум оснивања Музеја узима се 30. септембар 1954, тј. када је Народни одбор Градске општине на својој седници донео решење о оснивању Музеја. Од 1974. године овај датум се обележава као Дан установе. Увидом у записник са наведене седнице констатовано је да на њој није било речи о оснивању Музеја, већ је само написано да је Душан Вукићевић постављен за управника Архива и музеја који је у оснивању. У фонду Савета за културу Народне Републике Србије који се налази у Архиву Србије пронађен је материјал који се односи на делатност Одељења за просвету и културу Народног одбора општине Светозарево – „Извештај о установама и организацијама“, датиран на 28. фебруар 1956. године. Материјал је потписао тадашњи начелник поменутог одељења Милутин Обрадовић. У материјалу је приказано затечено стање организација и друштава на територији општине Светозарево. Део материјала који се односи на Завичајни музеј. Попунио га је управник Душан Вукићевић. Написано је да је установа формирана „Новембра 1954 г.“ и дат је приказ буџет за 1956. годину. Као проблеми у раду установе написан је недостатак зграде с обзиром да „без зграде Музеј не може да постоји“. Наведено је и да је установи потребан један „кустос Музеја“. Навођење новембра 1954. као периода када је Музеј основан и то од стране лица (Душан Вукићевић) које је учествовало у утемељењу музејске делатности на овим просторима и оснивању Завичајног музеја намеће могућност ревидирања досадашњег датума оснивања установе, као и Дана музеја.²⁰

Активност и грађа Музеја представљани су и на манифестацији „Недеља музеја“. Није нотирана посебна изложба након 1955. године. Поводом поменуте манифестације предмети су излагани у излогу Градске државне архиве. У време одржавања манифестације Душан Вукићевић је писао пригодне текстове за лист „Нови пут“. Није утврђено до кад је Музеј учествовао у манифестацији. Интересантно је поменути да су у збирци плаката Историјског архива у Јагодини пронађени плакати манифестације „Недеља музеја“ за 1960. и 1961. годину.²¹

¹⁹ ЗМЈ, збирка архивалија, фонд III, к. 9 (несређена грађа), Записник комисије за избор и именовање, ЦКУ 546/75; фонд XXIII, к. 40, ф. 2 р. 6, р. 8, к. 45 1/2; ИАЈ, фонд Историјски архив Јагодина, к. 5, број 63/118, број 87/169; О наведеном и саставу Савета Завичајног музеја видети: Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 57-58.

²⁰ АС, фонд Савет за културу НРС, Г-291, 1956, фасцикла 2, број 20 (к. бр. 1009/56) и цитати; У извештају о раду Завичајног музеја у 1974. години посебна тачка била је Дан музеја. Написано је да се 30. септембар узима као датум оснивања Музеја. ЗМЈ, Архива Завичајног музеја, Извештај о раду (1974), несређена грађа; Усмено казивање Саве Ветнића дато аутору монографије.

²¹ У збирци музеја постоје фотографије предмета у излогу Градске државне архиве у време

Душан Вукићевић је на седници Градског одбора Савеза бораца НОР, одржаној 11. априла 1955. године, именован за председника Комисије за писање историје НОБ-а. Чланови комисије били су и Драгомир Радосављевић и Бора Николић. Крајем 1955. године у простору Среског савеза бораца одржан је састанак на којем је присутан био и представник Историјског архива Централног комитета Савеза комуниста Србије (данас Институт за новију историју Србије) на којем су одређени писци хроника за поједина места. За писање хронике Светозарево одређен је Душан Вукићевић. У раздобљу од 1956. до 1961. године одржан је низ састанака редакционог одбора и писаца хроника на територији Среза Светозарево, а било је састанака на републичком нивоу на којима је присуствовао и Душан Вукићевић. Он се у документима који се односе на ову активност помиње и као рецензент хроника села Кушилева и Шантаровца и града Ћуприје. Животно дело Душана Вукићевића *Хроника Светозарева* настаје у периоду од 1955. до 1961. године. Обима је преко 1500 страна куцаног текста. Обухваћен је период ране историје подручја, од првог помена Јагодине до 1945. године. За његова живота дело није публиковано. Резултат нису дали ни каснији покушаји његовог штампања. Др Милисав Обрадовић је извршио редакцију рукописа 1980. године. Крагујевачки лист „Светлост“ је 1963. године у једанаест наставака публиковао изводе из Хронике. Оригинал се налази у Историјском архиву у Јагодини. Иако није штампан, редакција рукописа Хронике предмет је пажње истраживача.²²

На основу проучене грађе може се закључити да је Завичајни музеј у периоду до 1963. године био смештен на три локације. Већ је поменут простор Градске државне архиве (Бошка Ђуричића 10) у коме је Музеј био до 1958. године. На тај закључак упућује Годишњи извештај за 1958. годину Савета за културу НО Среза Светозарево: „Музејска збирка у Светозареву је стављена у једну малу просторију

„Недеље музеја“ 1956. и 1957. године. ЗМЈ, збирка архивалија, к. 40, ф. 31, 58-59, к. 44, ф. 1-3, 27; ИАЈ, збирка плаката, кутија VII, број 83-936, кутија VIII, број 103-1303; Д. В., *Пред „Недељу музеја“*, Нови пут 19, Светозарево, 14. мај 1955, 5; Д. Вукићевић, *Недеља музеја – За комплексни музеј у Светозареву*, 5; Исти, *Поводом „Недеље музеја“ – Музеј мора да постане допунски део школе*, Нови пут 41, Светозарево, 12. октобар 1957, 5; Исти, *Недеља музеја – Светозарево још увек без музејске зграде*, Нови пут 42, Светозарево, 18. октобар 1958, 5.

²² ИАЈ, фонд Срески одбор савеза бораца, година 1952–1962, број 113, 5, 7, 11, 13, 15, 16, 17, 27, 32, 35, 44, 54, 59, 61, 62, 66, 75, 76, 82, 83, 84, 86, ?, 25. IV 1961; ЗМЈ, збирка архивалија, фонд VI, к. 9, СУБНОР – документа 1944–1978, несређена грађа; Д. Грбовић, *Из културне историје Јагодине...*, 139, 142; П. Г., *Чика Дуја – Хроничар нашег града*, Нови пут 47, Светозарево, 1961, 7; *Штампаће се историја Јагодине*, Нови пут 6, Светозарево, 12. фебруар 1969, 7; Б. Радосављевић, *20 година Завичајног музеја у Светозареву – Отворен прозор у прошлост*, Нови пут 41, Светозарево, 1974, 9; Ж. Ђ., *Завршена припрема рукописа Душана Вукићевића*, Нови пут 2045, Светозарево, 1981, 7; Др Живомир Спасић, *Реаговања: Када ће бити објављена „Хроника Светозарева“ – Прилог културној баштини*, Нови пут 68, Светозарево, 1986, 8; В. Илић, *После вишегодишњих неспоразума око рукописа Дује Вукићевића – Хроника Јагодине ускоро у штампи*, Нови пут 224, Светозарево 1989, 1; Душко Грбовић, *Поводом једне годишњице – Чetrдесет година без чика Дује*, Нови пут 2122, Светозарево, 2009, 22; О историјату Института за новију историју Србије видети: www.inis.co.rs/istorijat.html

Вежбаонице, која је ионако оскудна у простору. Тиме се Музеју ништа не помаже а школи се причињавају извесне тешкоће.“ Ради се о простору основне школе која у периоду 1952-1962. године ради под називом Вежбаоница Учитељске школе, а од 1962. носи име „Бошко Ђуричић“. Школа се од школске 1955/1956. године налази у згради у Улици Милана Мијалковића, данас број 15. Душан Вукићевић је упорно указивао на потребу добијања зграде. Као резултат те активности Музеј је добио просторије у згради бившег Забавишта у Улици Бошка Ђуричића 5 почетком јула 1959. године. Установа је била смештена у три неподесне просторије. Душан Вукићевић је био незадовољан додељеним простором и којем су, у по једном одељењу, били смештени Завичајни музеј, Музеј НОР-а и пензионери. У материјалу „Стање у области културе на подручју општине Светозарево – 1961.“ наводи се податак да се „известан део материјала налази у Вежбаоници Учитељске школе док се не добије просторија за музеј“. У публикацији „Музеји Југославије“ из 1962. године као адреса установе наведена је Улица Милана Мијалковића 5 (највероватније Вежбаоница Учитељске школе).²³

Као посебна буџетска установа Завичајни музеј је кренуо путем развоја самосталне установе културе. До 1995. године његова територија деловања се ограничила углавном на територију општине Светозарево, односно Јагодине. У томе је била основна разлика у деловању Историјског архива и Завичајног музеја. Деловање Архива је обухватало више административно-територијалних јединица, док је Музеј био ограничен деловањем на подручју једне административно-територијалне јединице.²⁴

Уопште гледано, архиви представљају централне институције у чијем простору се чува „фондована архивска грађа“. Они имају права првенства при откупу грађе. Због тога у музеје долази појединачна, односно фрагментарна архивска грађа. За разлику од обраде архивалија у архивима архивска грађа у музејима има статус музејског предмета и као таква се третира. То подразумева њено појединачно

²³ ИАЈ, фонд Народни одбор среза Светозарево-Светозарево, Књига (17) – Записници са седница Савета за културу, 1959, I 7–А–3-11, л. 110; ЗМЈ, збирка архивалија, фонд XXIII, к. 2, ф. 2, р. 1 и цитат; к. 40, ф. 2, р. 3; Д. Вукићевић, *Недеља музеја – Светозарево још увек без музејске зграде*, Нови пут 42, Светозарево, 1958, 5; *Репрезентативна установа која то није – Завичајни музеј у Светозареву без одговарајућег смештаја*, Нови пут 40, Светозарево, 1959, 5; *Музеји Југославије*, Београд 1962, 64; Зграда у Бошка Ђуричића број 5 срушена је пре 1964. године. Пре Другог светског рата била је у власништву банкарa Савића. Сада је ту стамбени блок. Сећања Слободана Симића изречена усмено аутору монографије.

²⁴ У Светозареву је 1948. формиранo Архивско средиште за бивши Моравски округ. Данас Историјски архив покрива територију Поморавског округа. Историјски архив Јагодине, 23, 37; Завичајни музеј је формиран као установа чија је територија деловања био „град Светозарево и срез Белички...“. Решењем о територијалној надлежности музеја донетим 1995. године утврђено је да Завичајни музеј у Јагодини надлежан на територијама општина Јагодина (од 2007. има статус града), Свилајнац, Деспотовцац и Рековац. *Решење о утврђивању надлежности музеја према врстама уметничко-историјских дала и територији*, Службени гласник Републике Србије, 28/95 (у: Мирјана Кљаић, Његован Кљаић, *Правни систем заштите културних добара у Србији*, Београд 1996, 151, 155); Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 57.

описивање, евидентирање, тј. нотира се сваки предмет или папир, блок, нотес, књижица.²⁵ Исти случај је и када су у питању Завичајни музеј и Историјски архив из Јагодине.

Током свог постојања Завичајни музеј у Јагодини прикупио је разноврсну грађу овог типа путем поклона, откупа и теренским радом.²⁶ Таквим начином набавке током вијекотинског постојања Завичајног музеја прикупљена је разноврсна архивска грађа која се сврстава у ситну архивску грађу:²⁷ радне књижице, личне карте, дипломе, документа, тапије, пасоши, дневници, акције банака, посмртнице, еснафска и калфенска писма, укази, разна судска акта, рачуни и многа друга грађа.

Према ранијој подели по збиркама, архивска грађа у Завичајном музеју била је сврстана у неколико збирки: Архивалије, Факсимили средњовековних повеља, Дипломе, Еснафска писма. Постоје и досијеи бораца и револуционара, као и мемоарска грађа.²⁸

Главни део грађе био је сврстан у Збирку архивалија. Овде ћемо споменути њену структуру. Она је била подељена на три одсека: Одсек политичке историје, Одсек привредне историје и Одсек друштвене историје. Одсеци су били подељени на фондове, а фондови на теме. Било је 29 фондова подељених на укупно 264 теме. Одсек политичке историје имао је 6 фондова подељених на 101 тему, Одсек привредне историје 11 фондова подељених на 64 теме, а Одсек друштвене историје 12 фондова подељених на 99 тема. Прикупљала се разноврсна архивска грађа (фотографије, плакати), тј. све оно што се тицало једног фонда, једне теме, а улазило је у оквир једног одсека.

Структура овакве организације Збирке архивалија била је следећа. Одсек политичке историје био је подељен на следеће фондове: фонд 0 – РАНОИСТОРИЈСКИ ПЕРИОД; фонд I – РАНИ, РАЗВИЈЕНИ И КАСНИ СРЕДЊИ ВЕК; фонд II – ПЕРИОД ТУРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ; фонд III – РАТОВИ У XVIII–XIX ВЕКУ; фонд IV – ГРАЂАНСКЕ ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ У XIX–XX ВЕКУ; фонд V – РАДНИЧКИ ПОКРЕТ; фонд VI – СКУПШТИНА ОПШТИНЕ И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ.

²⁵ Др Душица Бојић, *Савремене музеалије из визуре збирке архивске грађе*, Зборник са стручних скупова секције историчара Музејског друштва Србије – Крагујевац-Београд-Краљево 6, Краљево, 2008, 61, 66.

²⁶ Године 2009. у Музеју је формирана Комисија за откуп и експертизе која је касније преименована у Комисију за набавку музејског материјала. На писани предлог стручног радника Комисија одлучује о набавци грађе за музеј. Чланови Комисије били су или су из Археолошког, Уметничког, Етнолошког и Природњачког одељења. Завичајни музеј има пет стручних, а поред побројаних ту је и Историјско одељење. О стручним одељењима Завичајног музеја у Јагодини видети: Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 101-150.

²⁷ Д. Бојић, *н. д.*, 62.

²⁸ Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 131; У периоду 2006–2018. године као посебна постојала је Збирка еснафских писма и диплома којом је руководила кустоскиња-педагошкиња Мирјана Тодоровић. Она је ову збирку у потпуности обрадила и публиковала у виду каталога. Мирјана Тодоровић, *Збирка еснафских писма и диплома у Завичајном музеју у Јагодини*, Јагодина, 2016.

Одсек привредне историје био је подељен на следеће фондове: А. Производне делатности: фонд VII – ОПШТА ГРАЂА О ПРИВРЕДИ; фонд VIII – ПОЉОПРИВРЕДА; фонд IX – ШУМАРСТВО; фонд X – ГРАЂЕВИНАРСТВО; фонд XI – ИНДУСТРИЈА; Б. Прометне делатности: фонд XII – ТРГОВИНА; фонд XIII – САОБРАЋАЈ; фонд XIV – БАНКАРСТВО, ОСИГУРАЊЕ, ПОРЕСКА СЛУЖБА, ЛУТРИЈА; фонд XV – УГОСТИТЕЉСТВО И ТУРИЗАМ; Ц. Услугне делатности: фонд XVI – ЗАНАТИ; фонд XVII – КОМУНАЛНЕ СЛУЖБЕ.

Одсек друштвене историје имао је следећу структуру: фонд XVIII – ПРАВОСУЂЕ; фонд XIX – ВОЈСКА, ПОЛИЦИЈА, ВАТРОГАСНА СЛУЖБА, ПАЗ; фонд XX – ЗДРАВСТВО; фонд XXI – ПЕНЗИОНО-ИНВАЛИДСКО ОСИГУРАЊЕ И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА; фонд XXII – ПРОСВЕТА; фонд XXIII – КУЛТУРА; фонд XXIV – ФИЗИЧКА КУЛТУРА; фонд XXV – ДРУШТВА, КЛУБОВИ, ОРГАНИЗАЦИЈЕ; фонд XXVI – РЕЛИГИЈА; фонд XXVII – ГЕОГРАФСKE ОДЛИКЕ ТЛЈА; фонд XXVIII – СТАРА ЈАГОДИНА; фонд XXIX – СТАРА ЈАГОДИНА.²⁹

Године 2019. извршена је редовна ревизија музејских збирки у Историјском одељењу Завичајног музеја. У Извештају Комисије³⁰ која је обавила ову активност, предложено је да се приоритетно формира Збирка архивалија у коју би требало унети грађу из збирки које садрже исту врсту грађе (еснафска писма, дипломе, карте, мапе, плакат). Предложено је да се изврше и физичко излучивање³¹ и ревалоризација грађе у сврху прерасподеле у одговарајуће збирке (Збирка архивалија, Збирка фотографија, Збирка разгледница и слично). Након овог извештаја уследиле су активности у циљу спровођења предлога. Почетком фебруара 2021. године издато је РЕШЕЊЕ о формирању нових збирки, промени њихових назива и спајању музејских збирки.³² Формирана је нова Збирка архивалија која је објединила грађу из раније Збирке архивалија, Збирке факсимила средњовековних докумената, Збирке диплома и Збирке еснафских писама и диплома. Предстоје даље активности на формирању нове Збирке архивалија.

Рад као посебних установа није прекинуо сарадњу Историјског архива и Завичајног музеја. Она се одвијала на различите начине: заједничке изложбе, стављање на увид грађе која се налази у Архиву односно Музеју ради писања разних врста текстова и реализација изложби, стављање на располагање галеријског простора у Музеју ради реализације изложби Историјског архива, помоћ у публиковању разних публикација, реализација пројеката.

Регистровано је неколико заједничких изложби:

1. У јулу 1969. реализована је заједничка изложба Историјског архива, Завичајног музеја, Народне библиотеке и Културно-просветног центра поводом 570 година од првог помена Јагодине у историјским документима³³;

²⁹ Откупана структура збирке архивалија затечена у Музеју.

³⁰ Лична документација аутора (ЛДА), број 397/2019 од 19. 6. 2019. године

³¹ Новим законским прописом у архивској делатности термин „излучивање“ замењен је термином „издвајање“ (*Закон о архивској грађи и архивској делатности*, Службени гласник Републике Србије, 6/2020).

³² Исто, број 60/2021 од 3. 2. 2021. године

³³ Историјски архив Јагодине..., 94.

2. У јуну 1995. у холу Гимназије постављена у простору Гимназије изложба *125 година Гимназије „Светозар Марковић“ у Јагодини* (аутори: Љубица Здравковић (Завичајни музеј) и Драгослав Дедић (Историјски архив). Изложбена поставка и данас се налази у простору Гимназије у Јагодини;
3. Исте године реализована је и изложба *75 година организованог играња фудбала у Јагодини* (испред Музеја у реализацији ове изложбе учествовала је Љубица Здравковић);
4. Године 2002. реализована је изложба *Сто педесет година апотекарства у Јагодини* (аутори: Љубица Здравковић и Драгослав Дедић).³⁴

Од радова писаних на основу грађе требало би поменути текст о сабљи са боја на Иванковцу који је написао Драгослав Дедић. Писац ових редова је приликом уобличавања монографије о Завичајном музеју у фондовима Историјског архива нашао доста драгоцене грађе.³⁵ Као бивши радници Завичајног музеја, грађу из збирке архивалија доста су користили као радници архива Зоран Марковић и Добривоје Јовановић.³⁶ Радници Музеја редовно су објављивали текстове у часопису Архива *Корени*.

Нотирано је неколико изложби које је Историјски архив у Јагодини приредио у простору Завичајног музеја:

1. Крајем маја 1992. отворена је изложба *Плакати и прогласи о изборима у Поморавском округу од 1881. до 1938.*;
2. Поводом Дана архива у Јагодини је 3. децембра 1999. отворена изложба *6 векова Јагодине у документима Историјског архива*;
3. Новембра месеца 2000. отворена је изложба *Предизборни плакат у Поморављу 1920–1940.*³⁷

Пригодну публикацију поводом изложбе Завичајног музеја *Подручје Јагодине у Априлском рату и устанку 1941. године* чији је аутор (изложбе и публикације) писац ових редова, штампао је Историјски архив у Јагодини. Поставка изложбе трајала је током јула и августа 2011. године.³⁸

Историјски архив и Завичајни музеј су крајем 90-тих година XX века учествовали у реализацији пројекта „Војска на подручју Поморавља, Ресаве и Левча од праисторије до данас“ у оквиру којег је у периоду 1997–2000. године одржано седам округлих столова. Политичка догађања из септембра и октобра

³⁴ Исто, 96, 117; Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 223, 225.

³⁵ Драгослав Дедић, *Турска сабља у збирци Завичајног музеја Јагодина*, Корени II, Јагодина, 2004, 157–160; Душко Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини (1953/4/5–2013) – Историја једне културне институције*, Јагодина, 2017.

³⁶ О Зорану Марковићу и Добривоју Јовановићу као радницима Завичајног музеја видети: Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 191, 193–194.

³⁷ Исто, 222, 224–225.

³⁸ Публикација је била истог наслова као и изложба – *Историјски архив Јагодине 1951–2016*, 121; Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 230.

2000. године одгодили су штампање и промоцију зборника радова са ових стручних скупова.³⁹ Историјски архив и Завичајни музеј су као учесници поменутог пројекта 2008. године дали свој допринос у реализацији изложбе и научног скупа поводом 90 година од пробоја Солунског фронта, ослобођења Србије и Јагодине у Првом светском рату.⁴⁰

Током 2011. године обављен је попис у оквиру Збирке архивалија и то Одсека друштвене историје. Подаци у електронској бази садрже 5205 јединствених уноса (што претпоставља око 25.000 јединица грађе), 4386 фотографија и 2057 картона. У оквиру ове активности обављене су консултације са стручним радником Историјског архива. Било је планирано да се попише цела збирка, али се попис није наставио.⁴¹

486

Тренутна сарадња условљена је ситуацијом са Ковидом-19, али и тиме у чијој политичкој ингеренцији су ове установе културе. Историјски архив је под надлежношћу СПС-а, а Завичајни музеј под сфером утицаја СНС-а. Такође, сарадња зависи и од стручног профила руководиоца установе. На челу Историјског архива налази се историчар мр Дејан Танић, који у установи ради од 1992. године. На челу Завичајног музеја се од 2017. године налази дипломирани правник Србољуб Милетић, који до тада није радио у Завичајном музеју.⁴²

Колико је писцу ових редова познато, не постоји заједничка сарадња у помоћи истраживача. Заинтересовани истраживачи прошлости упућују се на Историјски архив, односно на Завичајни музеј ако се зна да имају одређену грађу потребну за тему истраживања.

Што се тиче активности Историјског архива на заштити архивске грађе која настаје радом Завичајног музеја дошло се до сазнања да су радници Историјског архива ради те активности били у Музеју пре петнаестак година и да је тада све било у реду.⁴³

³⁹ Нинослав Станојловић, Душко Грбовић, *Поводом десетогодишњице од почетка пројекта „Војска на подручју Поморавља, Ресаве и Левча од праисторије до данас“ (1997–2000)*, Корени V, Јагодина 2007, 229-235; Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 90.

⁴⁰ Исто, 97 и напомена 161.

⁴¹ ЛДА, Извештај о раду за период 22. децембар 2010 – 28. децембар 2011. године, број 623/11 од 28. 12. 2011.

⁴² *Историјски архив Јагодине...*, 104; Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 169, и напомена 263. У време припреме текста за штампу дошло је до промене на челу Историјског архива. Према сазнањима аутора текста, од 1. марта 2022. године на челу ове значајне институције заштите културних добара у својству в. д. директора налази се педагог Милан Јаковљевић који се дуго година бави маркетингом и односима са јавношћу. Није био запослен у Историјском архиву. Досадашњи руководиоца мр Дејан Танић постављен је за координатора у организационој јединици – Служба сређивања и обрада архивске грађе. arhivja.org.rs/vodic/ (приступљено 7. 6. 2022)

⁴³ Усмени разговор са Слађаном Јевремовићем, бившим радником Спољне службе Историјског архива, који у Архиву ради од 1996. *Историјски архив Јагодине...*, 104; Дана нас на административним пословима у Музеју ради Данијела Ђорђевић (од 2011). Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини...*, 162, 209.

Заједничка сарадња Историјског архива и Завичајног музеја има богату прошлост. Треба очекивати да ће се међусобна сарадња две значајне институције заштите културног наслеђа на територији Поморавског округа и Србије наставити и попрамити нове видове контаката.

РЕЗИМЕ

По окончању Другог светског рата нове власти су покренуле активност на унапређењу културе и формирању установа заштите културних добара, архива и музеја. Циљеви нове културне политике били су неговање традиција НОБ-а, јачање идеологије комунизма и „идеолошки обрачун са ратним и класним непријатељем“. Резултат нове културне политике био је и настанак нових музеја, тзв. „музејски бум“. Дана 15. априла 1948. године у Светозареву је формирано Архивско средиште. Током 1949. године на територији области Крагујевачке формиран су музејски центри и музејски пододбори. Музејски пододбор при Среском народном одбору Беличког среза формиран је у периоду 20-25. октобра 1949. године. Један од чланова била је и Душица Грујић, референт за културу и уметност при Повереништву за просвету Среског народног одбора Среза Беличког. У Светозареву је 14. новембра 1949. године основан Одбор музејског центра за градове Светозарево и Параћин и срезове Белички, Ресавски, Деспотовачки, Параћински и Раванички. За председника Одбора изабран је Душан Вукићевић, професор историје. У документима из тог периода помиње се и Срески музеј. Градска државна архива у Светозареву формирана је 6. децембра 1951. године. На иницијативу Љубише Вујића, управника Градске државне архиве, у предлог буџета Архива за 1953. годину ушао је предлог о оснивању градског музеја који би био у саставу Архива. Послове око музеја требало је да обавља помоћни службеник Архива, а територијална надлежност се поклапала са надлежношћу Архива. Музеј у саставу Архива био је прелазно решење ка музеју као самосталној буџетској установи. Био је посебно одељење које је имало одвојене књиге и инвентаре, као и посебан буџет како би лакше дошло до одвајања када се створе услови за осамостаљење. Музеј је почео да делује 3. марта 1953. године. У периоду 1953-1954. године на пословима прикупљања музејске грађе и набавке била је задужена Душица Грујић (помоћник архивисте), а замењивао ју је Станисав Марковић. На пословима прикупљања грађе за музеј Душицу Грујић је наследила Милева Лазаревић. Градска државна архива је финансијски помогла учешће на „Недељи музеја“ која је одржана од 3. до 10. октобра 1954. године. Завичајни музеј као самостална буџетска установа званично је започео са радом 1. маја 1955, али је деловао при Архиву до 22. септембра 1955. године. Тог дана је добио посебан простор у оквиру Градске државне архиве и извршена је примопредаја музејских ствари. Примљена је Књига поклона и откупа музејских предмета (редни бројеви 1-400). Књига је вођена од 3. марта 1953. до 29. маја 1955. године. Први радници Завичајног музеја били су Душан Вукићевић, професор историје и Милева Лазаревић, апсолвент археологије.

Рад ових институција као посебних установа није прекинуо сарадњу Историјског архива и Завичајног музеја. Она се одвијала на различите начине: заједничке изложбе, стављање на увид грађе која се налази у Архиву, односно Музеју, ради писања разних текстова и реализација изложби, стављање на располагање галеријског простора у Музеју ради реализације изложби Историјског архива, помоћ у публиковању разних публикација, реализација пројеката, активност Архива на заштити архивске грађе која настаје радом Завичајног музеја.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

- Архив Србије, фонд Г-193-Савет за просвету и културу НРС 1951–1956.
- Историјски архив Јагодина, фонд Историјски архив Јагодина; фонд Градска државна архива; фонд Народни одбор среза Светозарево – Светозарево; фонд Срески одбор савеза бораца; збирка плаката
- Историјски архив „Шумадије“ Крагујевац, Народни одбор области крагујевачке 1949–1951, фонд СХХI
- Завичајни музеј Јагодина, збирка архивалија
- Лична документација аутора

Литература

- Андрић, В. *Поводом оснивања и отварања музеја у Светозареву*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5.
- Бојић, др Душица. *Савремене музеалије из визуре збирке архивске грађе*, Зборник са стручних скупова секције историчара Музејског друштва Србије – Крагујевац-Београд-Краљево 6, Краљево, 2008, 61-66.
- Ветнић, Саво. *Дан јагодинског музеја – У помен пионирима музеалства*, Нови пут 1912, Јагодина, 2004, 9.
- Ветнић, Саво. *Дан јагодинског музеја (2) – У помен пионирима музеалства*, Нови пут 1913, Јагодина, 2004, 14.
- Видосав Ј. Трепчанин. *Револуцији*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3.
- Водич Историјски архив „Средње Поморавље“, Светозарево, 1984.
- Вукићевић, Д. *Откопан казан за печење ракије из Првог српског устанка*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5.
- В. Д. Пред „Недељу музеја“, Нови пут 19, Светозарево, 14. мај 1955, 5.
- Вукићевић, Д. *Недеља музеја – За комплексни музеј у Светозареву*, 5.
- Вукићевић, Д. *Поводом „Недеље музеја“ – Музеј мора да постане допунски део школе*, Нови пут 41, Светозарево, 12. октобар 1957, 5.
- Вукићевић, Д. *Недеља музеја – Светозарево још увек без музејске зграде*, Нови пут 42, Светозарево, 1958, 5.
- Г, Д. *Постоји велико интересовање за отварање завичајног музеја у Светозареву*, Нови пут 28, Светозарево, 1954, 5.

- Г. П. Чика Дуја – Хроничар нашег града, Нови пут 47, Светозарево, 1961, 7.
- Грбовић, Душко. *Из културне историје Јагодине: Душан Вукићевић (1897-1969)*, Корени I, Јагодина, 2003, 137-144.
- Грбовић, Душко. *Поводом једне годишњице – Четрдесет година без чика Дује*, Нови пут 2122, Светозарево 2009, 22.
- Грбовић, Душко. *Подручје Јагодине у Априлском рату и устанку 1941. године*, Јагодина, 2011.
- Грбовић, Душко. *60 година Завичајног музеја у Јагодини (1953/4/5-2013) – Историја једне културне институције*, Јагодина, 2017.
- Дедић, Драгослав. *Турска сабља у збирци Завичајног музеја Јагодина*, Корени II, Јагодина, 2004, 157-160.
- Додић, Душица. *Присећање – Јошаница исувише дуго чека*, Нови пут 214, Јагодина, 1989, 11.
- Драшкоци, инж. Јован. *Заштита споменика културе и природе*, Нови пут 39, Светозарево, 1954, 5.
- Ђ. Ж. *Завршена припрема рукописа Душана Вукићевића*, Нови пут 2045, Светозарево, 1981, 7.
- *Закон о музејима*, Службени гласник НР Србије, 4, 1951, 88-91.
- *Из дела српских социјалдемократских писаца – Душан Поповић: Село и социјализам*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3.
- *Из књиге записника Српске социјалдемократске партије из 1913 године – Трећа конференција организованих радника одржана у „Кооперативи“ 28. марта 1913 године*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3.
- *Из књиге записника социјалдемократске партије Јагодине из 1913 године, Четврта конференција – Припреме за организовање мајске демонстрације*, Нови пут 16, Светозарево, 1953, 1.
- Илић, В. *После вишегодишњих неспоразума око рукописа Дује Вукићевића – Хроника Јагодине ускоро у штампи*, Нови пут 224, Светозарево, 1989, 1.
- *Историјски архив Јагодине 1951–2016*, Јагодина, 2016.
- Кљаић, Мирјана, Кљаић, Његован, *Правни систем заштите културних добара у Србији*, Београд, 1996.
- Krivošejev Vladimir, *Muzeji-menadžment-turizam – Ka savremenom muzeju, od teorije do prakse*, Valjevo 2012.
- Кривошејев, Владимир. *Настанак и развој музејске мреже у Србији*, Гласник Историјског архива Ваљево 46, Ваљево, 2013, 209-229.
- Kumović, dr Mladenko. *Muzeološko obrazovanje u Finskoj, Češkoj Republici i Srbiji i Crnoj Gori*, Novi Sad, 2004.
- *Muzeji Jugoslavije*, Beograd, 1962.
- Nenadović, Vera. *Izveštaj o „Nedelji muzeja“ u NR Srbiji*, Muzeji, 9, Zagreb, 1954, 229-233.

- *Од Јагодинске реалчице до гимназије у Светозареву 1869–1969*, Светозарево, 1969.
- *Педесет година српске социјалдемократије – Видосав Ј. Трепчанин, Ја сам пролетер*, Нови пут 5, Светозарево, 1953, 2.
- Пленча, Душан. *Проблеми музеја НОБ и заштите споменика НОБ на терену*, Музеји 8, Zagreb, 1953, 45-51.
- *Поводом „Недеље музеја“ – Успела изложба музејских предмета у Светозареву*, Нови пут 41, Светозарево, 1954, 5.
- *Пола века српске социјалдемократије – Прва седница одбора за прославу*, Нови пут 3, Светозарево, 1953, 1.
- *Пола века српске социјалдемократије – Припрема се историја СДП старе Јагодине*, Нови пут 4, Светозарево, 1953, 2.
- Радосављевић, Б. *20 година Завичајног музеја у Светозареву – Отворен прозор у прошлост*, Нови пут 41, Светозарево, 1974, 9.
- *Репрезентативна установа која то није – Завичајни музеј у Светозареву без одговарајућег смештаја*, Нови пут 40, Светозарево, 1959, 5.
- Ресимић, Бранислав. *Лик Видосава Трепчанина*, Нови пут 14, Светозарево, 1953, 3-4.
- Секулић, Живко. *Музеји и музеологија у Југославији 1918–1998, Југословенска држава 1918-1998*. (ур. др Петар Качавенда), Институт за савремену историју, Београд, 1999, 595-612.
- Спасић, др Живомир. *Реаговања: Када ће бити објављена „Хроника Светозарева“ – Прилог културној бащини*, Нови пут 68, Светозарево, 1986, 8.
- Милутин, Стефановић. *Пола века српске социјалдемократије*, Нови пут 14, Светозарево, 1. август 1953, 1.
- Станојловић, Нинослав, Грбовић, Душко. *Поводом десетогодишњице од почетка пројекта „Војска на подручју Поморавља, Ресаве и Левча од праисторије до данас“ (1997–2000)*, Корени V, Јагодина, 2007, 229-235.
- *Сто педесет година од Првог српског устанка - Одбор за прославу предвидео обиман програм*, Нови пут 5, Светозарево, 1954, 3.
- Тадић, Д. *Знатно проширење Шумадијског музеја*, Светлост 2, Крагујевац, 16. јануар 1953, 5.
- Тодоровић, Мирјана. *Збирка еснафских писама и диплома у Завичајном музеју у Јагодини*, Јагодина, 2016.
- *У Светозареву се оснива завичајни музеј*, Нови пут 20, Светозарево, 1953, 5.
- *Штампаће се историја Јагодине*, Нови пут 6, Светозарево, 1969, 7.
- https://sr.wikipedia.org/sr/Народни_музеј_Крагујевац (приступљено 14. 6. 2016)
- www.inis.co.rs/istorijat.html (приступљено 7. 6. 2022)
- <https://www.arhivja.org.rs/vodic/> (приступљено 7. 6. 2022)

Duško GRBOVIĆ

MUSEUM DEPARTMENT AT THE CITY STATE ARCHIVES – A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CONNECTION BETWEEN THE REGIONAL MUSEUM OF JAGODINA AND THE HISTORICAL ARCHIVES OF JAGODINA

Summary

After the Second World War ended, the new government started the activity to enhance culture and organize institutions for protection of cultural goods, archives and museums. The aims of the new cultural politics were: cultivating traditions of the national liberation struggle (NOB), strengthening the communist ideology and “ideological retaliation against the war and class enemy.” The result of this new cultural politics was establishment of the new museums - the so-called “museum boom.” On April 15 in 1948 in Svetozarevo, an archival center was established. During 1949 at the territory of Kragujevac, the museum centers and museum subcommittees were established. The museum subcommittee at the People’s Committee of the Belički County was established between October 20 and 25 in 1949. One of its members was Dušica Grujić, an officer for art and culture at the Commission for Education of the People’s Committee of the Belički County. In Svetozarevo, on November 14 in 1949, the Council of the Museum Center for the towns of Svetozarevo and Paraćin and the Belički, Despotovac, Resava, Ravanica and Paraćin counties was established. Dušan Vukićević, a history teacher from Svetozarevo, was elected for the president of the Council. In the documents of that time, the Regional Museum is also mentioned. The City State Archives in Svetozarevo was established on December 6 in 1951. At the initiative of Ljubiša Vujić, the director of the City State Archives, the proposal for the budget of the Archives for 1953 included the initiative to establish a city museum that would be part of the Archives. Museum work was supposed to be done by the clerical assistant of the Archives, the territorial jurisdiction was the same as of the Archives. The Museum as a part of the Archives was a transitional solution towards the museum as an independent institution. It was a separate department with separate books and inventories, separate budget so that it could be separated from the Archives more easily when the conditions were created. The Museum started with its work on March 3 in 1953. During the period 1953-1954, Dušica Grujić, archival assistant, was responsible for collecting museum materials and books for the library, her deputy was Stanisav Marković. Dušica Grujić’s successor was Mileva Lazarević. The City State Archives financially helped Museum’s participation at the „Museum Week“ that was held from October 3 to October 10 in 1954. The Regional Museum as an independent institution started its work officially on May 1 in 1955 but it was active within the Archives until September 22 in 1955. On that day it received a separate space within the City State Archives and the handover of museum materials. The museum collection book of donation and acquisitions was received (ordinal numbers 1-400). The collection book was kept from March 3 in 1953 until May 29 in 1955. The Regional Museum’s first employees were: Dušan Vukićević, a history teacher, and Mileva Lazarević, final year student of archeology.

The cooperation between the Historical Archives and the Regional Museum has not ceased after they had been separated. It continued in many different ways: joint exhibitions, providing public access to materials that are kept both in the Archives and in the Museum for writing different kinds of text and realization of the exhibitions, putting exhibition space in the Museum at disposal of the Historical Archives for their exhibitions, mutual help in publishing different publications, projects realization, activity of the Archives on protection of the archival materials created by the Regional Museum.